

УДК 371.214.114(091) «1960/1970»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2021-94-2>

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ХАРКІВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ІНСТИТУТІ В 60-Х–70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Федун Денис Сергійович,
аспірант кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
carre.fd@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0530-8285

У цій статті розглянуто питання навчально-методичної роботи під час підготовки економічних кадрів з інженерно-економічною кваліфікацією в Харківському інженерно-економічному інституті в період з командно-плановою системою економічного господарювання в Україні в 60-х–70-х роках ХХ століття. Вибір цього періоду цікавий з точки зору актуальності вивчення та впровадження історичного прогресивного досвіду підготовки фахівців для економічної галузі у вишах України.

У роботі розкривається питання про відмінність економіста широкого профілю від інженера-економіста, яке полягало у володінні інженером-економістом, крім загальноекономічних знань (планування, організації та аналізу господарської діяльності, організації праці на виробництві), ще й наявністю певної інженерно-галузевої спеціалізації і великого обсягу отриманих організаційно-економічних знань (технічного нормування, планування, механізації обліку, постачання і збуту). У статті представлені всі напрями підготовки в Харківському інженерно-економічному інституті, а також обгрунтована їх доцільність для економіки України досліджуваного періоду. Дано уявлення про наявні у структурі ВНЗ факультетів і кафедр, чисельний і якісний склад професорсько-викладацького колективу і студентів. Досить повно розглядається навчально-методичний процес, що проводився в інституті, і спроби його вдосконалення. Наводяться реальні приклади навчально-методичної роботи кафедр інституту в напрямі постійної модернізації методик читання і наукового наповнення лекційного матеріалу, розробки лабораторних робіт і практичних завдань, поновлення курсів дисциплін, формування навчальних планів.

Дослідження проводилося на підставі досконального вивчення і аналізу архівних матеріалів та документальних джерел нормативно-правового характеру, що відповідають періоду 1960–1970 років, які являють собою етап розквіту інженерно-економічної науки в Україні.

Стаття являє собою науково-аналітичну роботу, орієнтовану на пошук прогресивних, добре зарекомендованих на практиці педагогічних моделей, готових до більш глибокого вивчення, аналізу та подальшого впровадження у сучасний освітній процес підготовки економічних кадрів.

Ключові слова: інженерно-економічна освіта, методична робота, планова економіка, навчально-методична рада, економіст.

TEACHING AND METHODOLOGICAL WORK IN ENGINEERING AND ECONOMIC SPECIALISTS TRAINING AT KHARKIV ENGINEERING AND ECONOMIC INSTITUTE IN THE 1960S–1970S

Fedun Denys Serhiiiovych,
Postgraduate Student at the Department of Psychology,
Pedagogy and Philosophy
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
carre.fd@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0530-8285

This article deals with the issue of teaching and methodical work in training of economic specialists with engineering and economic qualifications at Kharkiv Engineering and Economic Institute within the period of command-planned system of economic management in Ukraine in the 1960s–1970s. The choice of this period is interesting from the point of view of studying timeliness and introduction of historical progressive experience of specialists training for economic domain at higher educational institutions of Ukraine.

The article analyzes the difference between an economist-general and an engineer economist, lying in the fact that an engineer-economist, in addition to general economic knowledge (planning, organization and analysis of economic activity, organization of labour at production site), had also a certain engineering specialization and wealth of organizational and economic knowledge (technical rate setting, planning,

mechanization of accounting, supply and marketing). The article presents all training programs of Kharkiv Engineering and Economic Institute, as well as substantiates their worthwhileness for the economy of Ukraine during the researched period. An idea of faculties and departments in the structure of the higher educational institution, of academic teaching staff's and students' components and quantities has been given. The authors have presented a complete analysis of educational and methodical process realized at the institute and attempts to improve it. The author has also provided real examples of educational and methodical work of institute departments aiming a constant modernization of teaching methods and of scientific content of lecture material, laboratory works and practical tasks development, subjects' courses renewal, curricula formation.

The research has been conducted basing on thorough treatment and analysis of archive materials and regulatory documentary sources corresponding to the period of the 1960s–1970s representing the heyday of engineering and economic science in Ukraine.

The article represents a research and analytical effort aimed at finding progressive pedagogical models working well in practice, ready for deeper study, analysis and further implementation in the modern educational process of economic specialists training.

Key words: *engineering and economic education, methodical work, planned economy, Educational and Methodological Board, economist.*

Вступ

У сучасний період світової економічної глобалізації та досить складної конкурентної боротьби за ринки на перше місце виходить постійне підвищення рівня якості виробленого товару та його конкурентна ціна. Важливою умовою в питанні формування конкурентоспроможної економіки завжди були висококваліфіковані кадри. Досягнення нині таких вимог неможливе без формування нових підходів у системі вищої економічної освіти України.

Вивчення та впровадження прогресивного історичного досвіду підготовки інженерів-економістів українськими вищими навчальними закладами в 60-х–70-х роках ХХ століття, безсумнівно, позначиться дуже позитивно на підготовці висококваліфікованих і конкурентних фахівців з універсальними теоретичними знаннями і практичними навичками, які вони зможуть успішно застосовувати у своїй професійній діяльності.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Протягом останніх десятиліть відбувається помітне зростання наукового інтересу до проблеми вдосконалення підготовки сучасних різнопланових і конкурентних фахівців, які добре орієнтуються в різних системах економічного господарювання. Вивченням такої проблеми, з оглядкою на вітчизняний історичний прогресивний досвід, займалися такі дослідники, як: С.М. Домбровська, яка аналізувала вплив процесів демократизації 60-х років ХХ століття на стан і розвиток вищої освіти в Україні; А.М. Сінгаївська, яка вивчала питання еволюції вищої економічної освіти, його зміст та освітні цінності 60-х років ХХ століття; Є.І. Доменнікова, яка досліджувала історіографію професійної економічної підготовки в 70-х–80-х роках ХХ століття; Л.А. Руденко, яка проводила наукові дослідження у системі організаційно-методичної підготовки фахівців економіч-

ного профілю в 1970–1980 роках; Р.Ю. Кігель розглядав взаємозв'язок розвитку вищої освіти і питань економічної теорії з позиції формування ринкових механізмів управління економікою, а також стану системи вищої освіти у середині 90-х років ХХ століття; Е.Г. Писарев вивчав методику проблемного навчання економічних дисциплін в 60-х–80-х роках ХХ століття; І.Ф. Прокopenko, працюючи над проблемою вдосконалення теорії і методики економічної освіти, використовував вітчизняний історичний досвід 1965–1985 років; питанням узагальнення досвіду пройдених періодів під час підготовки економічних кадрів у системі вищої освіти і розробкою рекомендацій займалися О.М. Мисько і М.В. Шишкін, а також інші вчені, що ставили перед собою мету пошуку прогресивних методів підготовки економічних кадрів, які себе історично зарекомендували.

Мета статті полягає у вивченні історичного досвіду підготовки економістів з конкретною галузевою орієнтацією, виявленні прогресивних ідей у процесі навчально-методичної діяльності та подальшого їх впровадження у сучасну систему вищої економічної освіти України.

2. Методологія та методи

У процесі написання статті на базі методологічних принципів: історизму, науковості та об'єктивності, застосування яких визначається системним і хронологічно науковим підходами, використані такі теоретичні пошукові методи досліджень, як аналіз літератури, архівних матеріалів і документів, а так само порівняльно-історичний аналіз.

3. Результати та дискусії

Вища економічна освіта, що має глибоке історичне коріння і педагогічні традиції, в період з плановою економічною моделлю народного господарювання в Україні у 60-х–70-х роках ХХ століття включала під-

готовку інженерів з економіки і організації виробництва з кваліфікацією «Інженер-економіст» за такими галузевими спеціальностями, як: економіка і організація енергетики, економіка і організація хімічної промисловості, економіка і організація будівництва, економіка і організація машинобудівної промисловості, економіка і організація міського господарства, економіка і організація гірничої промисловості, економіка і організація повітряного транспорту, економіка і організація автомобільного транспорту, механізація обліку і обчислювальних робіт (Навчальні плани ..., 1960).

Основна відмінність підготовки інженерів-економістів від класичних економічних спеціальностей широкого профілю полягала в глибині теоретичного вивчення ними дисциплін загальноінженерного, спеціального та організаційно-економічного циклів, а також в обсязі вимог, що висуваються до проведення практичних і лабораторних занять, практик, виконання курсових і дипломних проєктів. Якщо економіст – це широкопрофільний фахівець для різних галузей народного господарства, що володіє знаннями, пов'язаними з плануванням, організацією та аналізом господарської діяльності підприємств та установ, організацією праці на виробництві, то інженер-економіст – це фахівець з великим обсягом організаційно-економічних знань, що має певну спеціалізацію – технічне нормування, планування, механізація обліку, постачання і збуту (Разумов, 1962: 31–32).

Підготовка фахівців з кваліфікацією «Інженер-економіст» проводилася виключно на базі Харківського інженерно-економічного інституту, а також на деяких факультетах економічних і технічних українських ВНЗ.

Навчання інженера-економіста на базі Харківського інженерно-економічного інституту являло собою підготовку фахівця за такими спеціальностями, як: «Економіка і організація гірничої промисловості», «Економіка і організація машинобудівної промисловості», «Економіка і організація металургійної промисловості», «Економіка і організація хімічної промисловості», «Організація механізованої обробки економічної інформації».

На доцільність підготовки інженерів-економістів у Харківському інженерно-економічному інституті для системи з плановою соціалістичною економікою цього періоду впливало:

– спеціальність «Економіка і організація гірничої промисловості» – перспективи розвитку Донбасу та інших вугільних родовищ України та інших союзних республік, а також значне розширення залізничної

бази в Кривому Розі, Курську, Белгороді, Кременчуці та інших суміжних економічних районах і пов'язана з цим потреба у фахівцях у галузі нормування, планування і організації праці і зарплати;

– спеціальність «Економіка і організація металургійної промисловості» – значне зростання виробництва чорних металів припускало не тільки розширення металургійних заводів УРСР та інших республік, а й спорудження нових металургійних підприємств у Керчі, Кривому Розі, Белгородсько-Курському районі і т.п. У зв'язку з цим розширенням і вже наявною недостатністю кваліфікованих фахівців із технічного планування, організації виробництва, праці і заробітної плати в галузі металургійної промисловості існувала потреба в економістах для такої галузі;

– спеціальність «Економіка і організація машинобудівної промисловості» – потреба в інженерах-економістах для машинобудівних підприємств визначалася загальним бурхливим зростанням машинобудування в Україні в 60-х–70-х роках ХХ століття. Тільки в Харківському економічному регіоні підприємств такого типу було понад тисяча;

– спеціальність «Економіка і організація хімічної промисловості» – багатогалузевий і вельми інтенсивний розвиток металургії, коксохімії і підприємств основної хімії вимагало задоволення зростаючої потреби у фахівцях з економіки та організації виробництва і праці;

– спеціальність «Економіка і організація матеріально-технічного постачання» – в зв'язку з наміченою в 60-х роках ХХ століття перебудовою управління промисловістю і деяким збільшенням самостійності підприємств для кваліфікованого вирішення питань організації безперебійної та ритмічної роботи заводів і шахт існувала необхідність у підготовці фахівців для своєчасного та економічного постачання виробництва необхідними матеріальними засобами (Перспективний план ..., 1965: 4–7).

За правилами прийому 1959/60 навчального року період навчання з усіх спеціальностей денного відділення становив: для осіб з дворічним виробничим стажем роботи у відповідних галузях промисловості – 4 роки 10 місяців, для осіб, які не мають дворічного стажу за фахом, – 5 років 6 місяців. Термін підготовки з усіх спеціальностей вечірньої форми навчання становив 6 років (Довідка про роботу..., 1960: 3).

Підготовка інженерів-економістів для соціалістичної системи планового господарювання в Харківському інженерно-економічному інституті здійснювалася на денній, заочній та вечірній формах навчання.

Денне відділення складалося з шести профільних факультетів: гірського, металургійного, машинобудівного, хімічного, бухгалтерського обліку, організації механізованої обробки економічної інформації і факультету організаторів промислового виробництва.

Знання зі спеціальних та загальних дисциплін студенти отримували на 28 кафедрах: марксизму-ленінізму, політекономії, бухгалтерського обліку та статистики, фізики та енергетики, вищої математики, технічної механіки і нарисної геометрії, хімії, іноземних мов, фізичного виховання, технології машинобудування, економіки і організації машинобудівного виробництва, металургії, економіки і організації металургійного виробництва, гірничої справи, економіки і організації гірського виробництва, хімічної технології, економіки та організації хімічного виробництва, економіки і організації матеріально-технічного постачання та інших.

Головним економічним завданням, поставленим XXII з'їздом КПРС, був всебічний і швидкий технічний прогрес, що забезпечував різке підвищення продуктивності праці і обсяги виробництва. Вирішенням такого завдання була необхідність зниження витрат праці на підприємствах як шляхом упровадження нової техніки і технологій, так і поліпшенням організації праці та виробництва, раціонального використання трудових ресурсів. З огляду на те, що правильне керівництво промисловим виробництвом вимагає глибоких економічних знань, вважалося, що майбутньому інженеру-економісту і організатору виробництва необхідно в ході вузівської підготовки глибоко вивчати курси галузевої економіки і організації виробництва на підприємстві (Разумов, 1962: 29).

Кафедри Харківського інженерно-економічного інституту в процесі підготовки економістів для деяких галузей економіки основну увагу приділяли ідейно-теоретичному складнику лекцій як головному виду навчального процесу в формуванні технічних і економічних знань і світогляду майбутніх фахівців. У них ґрунтовно розкривалися програми і рішення з'їздів КПРС, об'єктивні закономірності розвитку радянського суспільного ладу, практика комуністичного будівництва. У лекціях з історії партії, філософії, політекономії на конкретних прикладах виробляли «викриття» антикомунізму, сучасного ревізіонізму, догматизму і сектанства. Так само кафедри проводили роботи з:

організації самостійної роботи студентів і контролю за поточною успішністю; створення нових навчальних посібників; використання та впровадження в навчальний

процес новітніх технічних засобів навчання; поповнення наочними посібниками з технології, економіки та організації виробництва навчальних лабораторій та спеціалізованих кабінетів; використання в процесі підготовки досягнень актуальних і сучасних науково-дослідних робіт; заслуховування і обговорення на засіданнях кафедр реферативних оглядів нових книг, журналів і інших новинок науково-дослідної тематики з профільючих дисциплін; залучення висококваліфікованих фахівців промислових підприємств, науково-дослідних і проектних інститутів до участі в навчальному процесі; проведенню систематичних зустрічей з науковцями, провідними економістами, випускниками ВНЗ, які залучалися до навчального процесу, керівництву курсовими та дипломними проектами (Звіт про роботу ..., 1970: 1–2).

Після прийняття в 1958 Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» основною метою навчально-методичної роботи в Харківському інженерно-економічному інституті була перебудова комплексу заходів, що відповідають за навчальний процес.

У цей період розроблялися і впроваджувалися оновлені курси лекцій, підвищувався їх теоретичний рівень за допомогою відображення найважливіших рішень уряду в галузі розвитку промисловості, механізації та автоматизації виробництва, перспектив подальшого його розвитку, технічного прогресу, концентрованого викладу основних питань програми, висвітлення основних методів застосування математики в техніко-економічних дослідженнях та ін. (Звіт про роботу ..., 1960: 2–3).

У Харківському інженерно-економічному інституті для всіх дисциплін існувала загальна методика викладання курсу, що включала у себе 5 розділів.

У першому розділі знаходило відображення коротке формулювання завдань курсу, його місце в навчальному процесі, зв'язок з попередніми і наступними у вивченні дисциплінами, його значення для підготовки інженерів-економістів конкретного профілю.

У другому розділі відображалися структура і обсяг курсу. У ньому проводилася розбивка годин по семестрах для всіх видів навчальної роботи, включаючи самостійну роботу студентів. Так само в цьому розділі наводився узгоджений з кафедрою оптимальний графік усіх видів навчальної роботи, який був для деканату планом-заявкою для складання розкладу аудиторних занять і семестрового графіка само-

стійної роботи студентів. Розподіл аудиторних занять і самостійної роботи в графіку наводився по тижнях семестру. Так само вказувалося мотивування виносу тем курсу для самостійної роботи.

Третій розділ методики викладання курсу був присвячений лекційному матеріалу. Тут наводився докладний зміст кожної теми, вказувалося число годин лекцій і самостійної роботи, що відводиться на тему, а також вказувався матеріал, що виносився на самостійне вивчення. Наприкінці кожної теми наводилися методичні вказівки з досліджуваної дисципліни.

У четвертому розділі вказувалася мета і специфіка лабораторних робіт, короткий зміст завдань і методика їх виконання. Вказувався розподіл числа годин, що виділяються на лабораторні роботи, включаючи неаудиторні. Якщо з конкретного предмету передбачалися практичні заняття або курсове проєктування, то обов'язково для кожного з цих видів вказувалися їх цілі, зміст, методика, обсяг годин і терміни на виконання.

П'ятий розділ відображав планування і методику самостійної роботи студентів. У ньому вказувалися основні форми і специфіка самостійної роботи по курсу, що вивчається. Наводилися короткі методичні вказівки з усіх рекомендованих форм самостійної роботи, включаючи і вивчення лекційного матеріалу, підготовку до виконання лабораторних робіт і домашніх завдань, курсових проєктів, а також до здачі заліків та іспитів. У цьому розділі обов'язково вказувалися форми контролю самостійної роботи (колоквіуми, контрольні роботи, опитування та ін.), їх особливості та терміни проведення.

У висновку наводився список рекомендованої для вивчення основної та додаткової літератури.

Кафедри Харківського інженерно-економічного інституту на початку 60-х років ХХ століття провели розробку нових навчальних планів з дисциплін, що викладаються, в яких завдяки винесенню з лекційного матеріалу окремих питань описового характеру для самостійної роботи з'явилося більше можливостей для поглибленого вивчення найбільш важливих розділів курсів, що мають велике значення для підготовки інженерів-економістів (методика підрахунку економічної ефективності капіталовкладень у нову техніку, методика і принципи розрахунку виробничих потужностей окремих виробництв промисловості, організація праці і заробітної плати, техніко-економічний аналіз виконання виробничого плану, питання технічного нормування і т. д.):

– Кафедра бухгалтерського обліку з метою зменшення аудиторних занять і звільнення часу на самостійну підготовку студентів розробила навчальні посібники: «Збірник завдань з курсу бухгалтерського обліку і калькуляції в галузевому резерві» і «Збірник завдань з курсу аналізу господарської діяльності»;

– Кафедра технології машинобудування у своїх лекціях ввела матеріали, що висвітлюють досягнення в галузі комплексної автоматизації та механізації виробництва з висновками і поясненнями про переваги соціалістичної планової економічної системи, аналізом роботи автоматичних поточкових ліній агрегатів, верстатів, цехів і заводів-автоматів;

– Кафедра фізики і математики збільшила обсяг інформації в розділах про напівпровідники, елементарні частинки і ядерні реакції, ультразвук, реактивну техніку та телебачення;

– Кафедра технічної механіки, графіки та нарисної геометрії ввела для вивчення новий матеріал про принципи і переваги точкового зачеплення Новікова перед старим евольвентним зачепленням Ейлера;

– Кафедра загальної хімії більше лекційного часу виділила на вивчення складних теоретичних розділів і тих, що являли інтерес для сучасного і майбутнього науки про хімічну промисловість, а також вивчення впровадження синтетичних матеріалів і хімічних методів у різних галузях промисловості (Звіт про роботу ..., 1960: 3–4).

У 1960-х роках особливо увагу в лекціях з дисциплін профілюючих кафедр Харківського інженерно-економічного інституту приділялося комплексній механізації, автоматизації та інтенсифікації виробничих процесів, вивченню їх, завдяки застосуванню статистичних та математичних методів, питань методики визначення економічної ефективності новітньої техніки і організації виробництва. Прикладом може служити начитання студентам третього року навчання 18-годинного курсу «Пристрій швидкодіючих електронних рахунково-вирішальних машин з елементами програмування вирішення економічних завдань», який супроводжувався демонстрацією елементів пристрою за допомогою епідіаскопа і безпосередньо самої електронної машини «Урал 1» (Звіт про роботу ..., 1960: 5).

Такий період оновлення лекційної складової частини навчального процесу супроводжувала спільна робота кафедр інституту з промисловістю і провідними науковими та проєктними інститутами, систематичним відвідуванням студентами і викладачами заводів, у ході яких вивчалися зміни,

що відбулися в техніці і роботі підприємств, в організації управління, в плануванні виробництва, заробітної плати, організації виробництва і праці (Звіт про роботу ..., 1960: 5).

На кафедрі економіки та організації машинобудівних підприємств Харківського інженерно-економічного інституту в процесі читання лекцій з курсу «Організації виробництва» поряд з викладом теорії питання висвітлювалася передова практика економічної роботи на машинобудівних заводах, проводилася демонстрація зразків заводської технічної документації. Наприклад, у ході вивчення «Оперативно-календарного планування» студенти знайомилися зі зразками календарних графіків тривалості виробничого циклу, циклограмами збірки і т.д. Заняття з технічного нормування проводилися у формі лекцій-проробок, у ході яких вирішували завдання, необхідні для повного засвоєння методів технічного нормування праці. Тему «Вивчення робочого часу спостереженням» студенти проходили за допомогою фотографування безпосередньо у виробничих умовах (Довідка про навчально-методичну ..., 1960: 1).

З метою розвитку у майбутніх фахівців високого рівня математичної підготовки для студентів четвертого курсу були впроваджені в навчальний процес низка спеціальних курсів, зміст яких зводився до вивчення методів обробки дослідних і звітних даних, складання емпіричних формул і теорії кореляції. Впровадження лекційних курсів мало на увазі їх супровід демонстрацією технічних і художніх фільмів, застосуванням наочних посібників, діючих моделей, різних механізмів і їх окремих деталей і вузлів. Тільки в 1960 році на кафедрі технології машинобудування Харківського інженерно-економічного інституту було продемонстровано понад 30 кінофільмів технічного змісту (Звіт про роботу ..., 1960: 6).

Відповідно до завдань, поставлених рішеннями XXI з'їзду КПРС, пленуму ЦК КПРС від червня 1959 і Законом «Про зміцнення зв'язку вищої школи з життям», поряд з лекційним матеріалом також розроблялися і інші важливі складники навчального процесу, такі як лабораторні та практичні роботи.

Практичні роботи на кафедрі Економіки і організації машинобудівних підприємств з розділу «Техпромфінплан», який входив у курс «Організації і планування виробництва», проводилися на підставі матеріалів заводської бази для розрахунків усіх техніко-економічних показників роботи цехів з використанням різних нормативів і заповненням комплекту форм

техпромфінплану (Довідка про навчально-методичну ..., 1960: 1).

Розглядаючи курси «Організація і планування соціалістичного хімічного підприємства» і «Економіка хімічної промисловості», бачимо, що в галузі методики і порядку планування виробництва, методики планування трудових показників, пов'язаних з механізацією і автоматизацією процесів у хімічній промисловості, використовувався виразно новий ряд практичних завдань. У курсі «Організація хімічної промисловості» використовувалися завдання з визначення економічної ефективності капіталовкладень і термінів окупності витрат на нову техніку, а в курсі «Організація і планування виробництва на підприємствах гірничої промисловості» – завдання для визначення виробничих потужностей шахти, завдяки яким студенти отримували навички розрахунку виробничих потужностей окремих ланок вуглевидобутку, організації циклічної роботи лав, штреків і підземної електровозної відкатки в комплексі (Звіт про роботу ..., 1960: 6–7).

У тематиці практичних робіт з «Економіки чорної металургії» знаходили відображення питання застосування природного газу і високоосновного агломерату. У тематиці лабораторних робіт з хімії були присутні роботи з вивчення: корозії металів і методів захисту від неї; визначення якості природних вод; вивчення реакцій, які використовуються для закріплення нестійких гірських порід і ґрунтів; комплексометричного визначення кальцію і магнію в металургійній сировині; спектроскопічного кількісного аналізу сталей на вміст хрому, марганцю і деяких інших домішок. Лабораторні роботи доповнювалися екскурсіями на заводи хімікативів, пластмас, миловарний і ін. (Звіт про роботу ..., 1960: 7).

З метою посилення практичної підготовки студентів інженерно-економічних спеціальностей у 1960 роках був введений порядок обов'язкового складання рефератів з курсу «Економіка промисловості», в тематику яких включалися питання технічного прогресу, розвитку енергетичної, сировинної та паливної бази, спеціалізації і кооперування і деякі інші. Для студентів четвертого року навчання після прослуховування лекційного курсу «Технічне нормування праці» і виконання низки лабораторних робіт, пов'язаних з вивченням витрат робочого часу методами фотографування і хронометражу, проводився практикум з технічного нормування безпосередньо на харківських заводах (Звіт про роботу ..., 1960: 8–9).

Окремо варто акцентувати увагу на моменті організації курсового проектування

в Харківському інженерно-економічному інституті, сформованого в період з плановою економічною системою в 60-х–70-х роках ХХ століття. Кафедри інституту всі завдання з курсових проектів засновували на матеріалах заводів і сучасних наукових даних. У зв'язку з наближеністю тематики курсових робіт до актуальних питань реального виробничого характеру такі роботи мали практичну цінність їх застосування в галузі проектування нових технологічних процесів, нових конструкцій, інструментів і пристосувань (Звіт про роботу ..., 1960: 9).

Вибір тем для дипломного проектування в Харківському інженерно-економічному інституті в період 60-х–70-х років ХХ століття також впливав з насущних потреб промисловості і торкався розробки рішень актуальних економічних проблем того часу: економічна ефективність механізації та автоматизації виробництва, перехід на семигодинний робочий день, техніко-економічне обґрунтування розширення і реконструкції вуглезбагачувального і сірчаноокислотного цехів, ефективність реконструкції і застосування нової технології на аглофабриці, ефективність експлуатації великих доменних печей, залишення породи в шахтах, гідромеханізації і багатьох інших (Звіт про роботу ..., 1960: 11).

В арсеналі Харківського інженерно-економічного інституту існувала цікава практика – захист дипломних проектів безпосередньо на підприємствах перед виробничою аудиторією і з подальшим упровадженням заводами таких розробок у практику. Так, наприклад, у 1960 році на Харківському електромеханічному заводі було проведено публічний захист таких дипломних проектів: «Визначення ефективності автоматизації та механізації виробництва і нових технологічних процесів», «Визначення предметних ділянок і поточних ліній», «Організація інструментального господарства», «Організація ремонтного господарства», «Розробка укрупнених нормативів для технічного нормування», «Організація пресового (холодноштампувального) цеху» та ін. (Звіт про роботу ..., 1960: 12).

Робота в Харківському інженерно-економічному інституті щодо підвищення реальності дипломних проектів і їх практичної цінності проводилася протягом усього періоду підготовки фахівців для планової економічної системи господарювання в УРСР. Аналізуючи дипломні проекти випускників 60-х–70-х років, ми бачимо, що ці роботи відображали актуальні питання з техніки безпеки і промислової санітарії, вивчали прогресивні методи планування і організації виробництва в зв'язку з переходом підприємств на нові методи планування, приділялася увага

застосуванню сучасних засобів оргтехніки та управління виробництвом і багатьох інших.

Значна робота навчально-методичною радою інституту інженерів-економістів проводилася як з організації самостійної роботи студентів, так і з контролю над поточною успішністю. З цією метою в інституті був організований щотижневий збір інформації про успішність з кожної дисципліни. За допомогою обробки такої інформації на ЕОМ ректорат, деканат і кафедри мали наочну можливість для повного аналізу поточної успішності як з окремих дисциплін, так і за окремими групами (Звіт про роботу ..., 1970: 3).

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття з метою вдосконалення навчального процесу навчально-методична рада інституту розпочала впровадження в педагогічну практику технічних елементів: кіно і магнітофонних записів, а також навчальних машин – для більш глибокого самостійного вивчення лекційного матеріалу.

У Харківському інженерно-економічному інституті в 1969 році була створена власна кінолабораторія, яка на замовлення і за сценаріями кафедр знімала і виготовляла кінофільми і діафільми. Інститут мав дві спеціальні аудиторії для показу кінофільмів, а також окремі демонстраційні пристрої в лабораторіях кафедр металургії, технології машинобудування, кабінетах політичної економії, іноземних мов і залі для креслення. Впродовж 1969/70 навчального року кафедрами інституту було продемонстровано близько 180 навчальних фільмів (Звіт про роботу ..., 1970: 5).

Кафедри інституту в навчальному процесі для удосконалення лекцій, практичних і семінарських занять використовували для діапозитивів або діафільмів апарати ЛЕПІ і Протони, а так само магнітофонні записи для прослуховування лекцій, консультацій, іноземної лексики.

З початку 70-х років в інституті функціонував клас програмного навчання, спочатку обладнаний машинами «Ластівка» та «Альфа – 2», а також наочними посібниками з методів навчання програмування і невеликою бібліотекою. Кафедрою технічної механіки в 1970 році був розроблений задачник з ТММ і деталей машин, який складався з однопитальних завдань з однозначним рішенням, необхідний для самостійної підготовки студентів до практичних занять, колоквиумів, заліків та іспитів. Був також розроблений програмований курс лекцій з «Різання металів, верстатів та інструментів», який читався завдяки допомозі діапроектора з дистанційним управлінням (Звіт про роботу ..., 1970: 5 – 6).

За впровадження в навчальний процес підготовки інженерів-економістів новітніх

технічних засобів і надання методичної допомоги кафедрам відповідала постійно діюча методична комісія Харківського інституту.

Велике значення для якісної підготовки фахівців у період з плановою економічною системою приділялося підвищенню кваліфікації викладацького складу. Основними формами, використовуваними в Харківському інженерно-економічному інституті протягом 60-х–70-х років, були: відрядження викладачів на факультети підвищення кваліфікації, відрядження на стажування, відрядження в заочну однорічну аспірантуру, відрядження на дворічні курси з відривом від виробництва, надання творчих відпусток та інші (Звіт про роботу ..., 1970: 6–7).

Найпоширенішим видом підвищення кваліфікації було стажування (53% від загальної кількості), яке проводилося без відриву від основної роботи. Кожен викладач, що вирушав на стажування, мав затверджений кафедрою план. Після стажування викладач був зобов'язаний відзвітувати на кафедрі про його проходження. Основними базами для стажувань були промислові підприємства, наукові дослідницькі інститути, лабораторії і комбінати. Отримані викладачами знання давали можливість підвищити кваліфікацію завдяки більшому ознайомленню з передовими виробничими процесами.

Основними питаннями в організації підвищення кваліфікації були:

- важливість проблем, які вивчалися для підготовки молодих фахівців;
- необхідність вдосконалення навичок і поповнення теоретичних знань у галузях технології, економіки та організації виробництва;
- знайомство з методикою читання лекцій за новими дисциплінами, їх науковими основами, розробка навчально-методичної документації;
- можливість спільного виконання наукових досліджень за бюджетною тематикою і використання їх результатів у навчальному процесі, під час роботи над курсовим і дипломним проектуванням, читання лекцій, виконання практичних занять (Звіт про роботу ..., 1970: 7).

Висновки

До 1960 року склалася така економічна ситуація в народному господарстві, за якої на перший план виходив розвиток машинобудівної, видобувної та транспортної галузей. У зв'язку з такою тенденцією дозріла гостра необхідність у професійних кадрах, які б на досить високому рівні розбиралися не тільки в економічних питаннях, але і володіли б базовими знаннями технологічних процесів у певних галузях. Сукупність таких знань дозволяла з досить високим рівнем компе-

тентності розвивати провідні галузі народного господарства країни.

Необхідність підготовки кваліфікованих фахівців інженерно-економічної спрямованості вплинула на розвиток навчально-методичної роботи багатьох економічних і технічних ВНЗ України в такому напрямі.

Флагманом національної інженерно-економічної освіти періоду 60-х–70-х років ХХ століття був Харківський інженерно-економічний інститут, який достатньою мірою задовольняв постійно зростаючі потреби народного господарства в інженерах-економістах з галузевою спеціалізацією. Навчально-методична робота в ХІЕІ здійснювалася досить компетентним професорсько-викладацьким складом, який перебував у постійному пошуку оптимальної навчально-методичної моделі підготовки майбутніх фахівців.

Проведена навчально-методична робота достатньою мірою зорієнтована ідеологічним устроєм такого періоду, керувалася насамперед ідейно-теоретичним складником лекційного матеріалу, заснованим на закономірностях розвитку радянського ладу і планової економічної моделі господарювання.

Постійна робота з пошуку прогресивних методичних ідей охоплювала всі кафедри навчального закладу. У своїй діяльності вони постійно вдосконалювали методики викладання курсів: формували їх структуру і обсяг, формулювали цілі та завдання, постійно оновлювали і вдосконалювали лекційний матеріал, розробляли завдання для практичних і лабораторних робіт, працювали над стимулюванням самостійної роботи студентів, а також над оптимальною ув'язкою попередніх і наступних дисциплін, оптимізували навчальні плани.

З огляду на сучасну тенденцію спаду в Україні промислового, транспортного, видобувного, хімічного та іншого індустріального виробництва, а також орієнтацію підготовки у вищих навчальних закладах економістів виключно універсального профілю, абсолютно не знайомих зі специфікою технології виробництва, подальшим позитивним напрямом видається відновлення підготовки у вітчизняних ВНЗ висококваліфікованих бакалаврів і магістрів інженерно-економічного спрямування, що незабаром неодмінно повинно позначитися на оптимізації виробничих витрат, зростання якості і конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку.

У ході впровадження інженерно-економічної підготовки в освітній процес рекомендуємо скористатися історичним навчально-методичним досвідом Харківського інженерно-економічного інституту, який позитивно зарекомендував себе в 60-х–70-х роках ХХ століття:

– підготовка економістів для різних видів господарської діяльності (інженерів-економістів) повинна отримати вузькоспрямовану орієнтацію по галузях виробництва (хімічної, машинобудівної, металургійної, гірничої, сільськогосподарської, транспортної, енергетичної, будівельної та інших сфер діяльності);

– під час складання навчальних програм курсів за основу необхідно взяти програми інженерно-складових дисциплін загально-технічної та спеціальної підготовки з урахуванням груп вибраних спеціальностей (опір матеріалів, технічна механіка, технологія виробництва, машини та обладнання та ін.), максимально переорієнтувавши їх під сучасні реалії ринкових відносин;

– також майбутнім економістам з вузькоспрямованою галузевою орієнтацією необхідно забезпечити максимальну математичну підготовку (теорія ймовірностей і математична статистика, математична логіка, матричне і векторне числення, математичне програмування і теорія масового обслуговування, теорія алгоритмів і основ програмування), якій у досліджуваному періоді приділялася велика увага;

– методична робота кафедр у питанні складання лекційного матеріалу і формування навчального процесу повинна організовуватися в тісній співпраці з представниками промислових підприємств і провідних наукових та проектних інститутів;

– взаємозв'язок навчального процесу та реальних ринкових економічних потреб необхідно будувати на систематичному відвідуванні студентами і викладачами підприємств і організацій, лідерів у своїй галузі з метою вивчення сучасних змін, що відбуваються в техніці і роботі, в організації управління, в плануванні, організації виробництва та ін.

Подальші дослідження в пошуку прогресивних методів підготовки сучасних економістів, які володіють спеціальними навичками і знаннями в конкретних галузях промисловості, доцільно спрямувати на більш детальне вивчення накопиченого українськими ВНЗ в 1960–1980 роках методичного досвіду з окремо взятих курсів інженерно-економічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідка з навчально-методичної роботи Кафедри економіки промисловості Харківського інженерно-економічного інституту за 1959–1960 навчальний рік. *Держархів Харківської області (ДАХО)*. Ф. Р–4587. Оп. 4. Спр. 31. 3 арк.
2. Довідка про роботу Харківського інженерно-економічного інституту за 1959–1960 роки. *ДАХО*. Ф. Р–4587. Оп. 4. Спр. 26. 14 арк.

3. Звіт про роботу Харківського інженерно-економічного інституту за 1959–1960 навчальний рік. *ДАХО*. Ф. Р–4587. Оп. 2. Спр. 585. 86 арк.

4. Звіт про роботу Харківського інженерно-економічного інституту за 1969–1970 навчальний рік. *ДАХО*. Ф. Р–4587. Оп. 4. Спр. 855. 75 арк.

5. Навчальні плани за денним навчанням на 1959–1960 навчальний рік. *Держархів м. Києва*. Ф. Р–871. Оп. 20. Спр. 383. 172 арк.

6. Перспективний план розвитку Харківського інженерно-економічного інституту на 1959–1965 рр. та пояснювальна записка до нього. *ДАХО*. Ф. Р–4587. Оп. 2. Спр. 577. 111 арк.

7. Разумов І.М. Жизнь требует новой специальности – инженера-организатора. *Вестник высшей школы*. 1962. Вип. 5. С. 27–34.

REFERENCES

1. Dovidka z navchalno-metodychnoi roboty Kafedry ekonomiky promyslovosti Kharkivskoho inzhenerno-ekonomichnoho instytutu za 1959–1960 navchalnyi rik [Substantiation of the basic methodical work of the Department of Economics of Industry of the Kharkiv Institute of Engineering and Economics for 1959–1960]. *Derzharkhiv Kharkivskoi oblasti – Kharkiv region state archive*. F. R–4587. Op. 4. Spr. 31. 3 ark. [in Ukrainian].

2. Dovidka pro robotu Kharkivskoho inzhenerno-ekonomichnoho instytutu za 1959–1960 roky [Certificate of work of the Kharkiv Engineering and Economic Institute for 1959–1960]. *Derzharkhiv Kharkivskoi oblasti – Kharkiv region state archive*. F. R–4587. Op. 4. Spr. 26. 14 ark. [in Ukrainian].

3. Zvit pro robotu Kharkivskoho inzhenerno-ekonomichnoho instytutu za 1959–1960 navchalnyi rik [Report on the work of the Kharkiv Engineering and Economic Institute for the 1959–1960 academic year]. *Derzharkhiv Kharkivskoi oblasti – Kharkiv region state archive*. F. R–4587. Op. 2. Spr. 585. 86 ark. [in Ukrainian].

4. Zvit pro robotu Kharkivskoho inzhenerno-ekonomichnoho instytutu za 1969–1970 navchalnyi rik [Report on the work of the Kharkiv Engineering and Economic Institute for the 1969–1970 academic year]. *Derzharkhiv Kharkivskoi oblasti – Kharkiv region state archive*. F. R–4587. Op. 4. Spr. 855. 75 ark. [in Ukrainian].

5. Navchalni plany za dennym navchanniam na 1959–1960 navchalnyi rik [Curricula for full-time study for the 1959–1960 academic year]. *Derzharkhiv m. Kyieva – State Archives of Kyiv*. F. R–871. Op. 20. Spr. 383. 172 ark. [in Ukrainian].

6. Perspektyvnyi plan rozvytku Kharkivskoho inzhenerno-ekonomichnoho instytutu na 1959–1965 rr. i poiasniuvalna zapyska do noho [Perspective development plan of the Kharkiv Engineering and Economic Institute for 1959–1965 and an explanatory note to it]. *Derzharkhiv Kharkivskoi oblasti – Kharkiv region state archive*. F. R–4587. Op. 2. Spr. 577. 111 ark. [in Ukrainian].

7. Razumov, I.M. (1962). Zhizn trebuets novoy spetsialnosti – inzhenera-organizatora [Life requires a new specialty – an engineer-organizer]. *Vestnik vysshey shkoly – Higher school bulletin*. Min. vyssh. i sredn. spets. obraz. SSSR, 5, 27–34 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 02.02.2021.
The article was received 02 February 2021.*